

MÉSZÖLY MIKLÓS: PONTOS TÖRTÉNETEK, ÚTKÖZBEN

BEKE OTTÓ

Mészöly Miklós *Pontos történetek, útközben* című regénye csupa rejtély, bizonytalan ingázás a cselekmény elvarratlan szálai mentén. A töredezett narratíva metonimikus szerkesztésmódot követ; oly módon bontakozik ki, hogy az időben egymást követő események nem rendelkeznek abszolút kiindulóponttal, s nem is egyetlen cél irányába mutatnak. Csak a vándorlást, az állandó jellegű utazást teszik nyilvánvalóvá. Úgy tűnik, mintha a permanens helyváltoztatás, a pillanatról pillanatra gazdagodó panoráma, a tájak eltűnése-előtűnése játszaná a döntő szerepet egy olyan szövegvilágban, melyben a térbeli és az időbeli összefüggések csak egymás viszonylatában hathatnak, tehát olyan szövevényt alkotnak, melynek működése döntően metaforikus (Thomka 1995 [1]: 1112). A nyelv figurativitása és a kronotopológia érzékeltetett illékony-sága döntően befolyásolja a megértést, avagy annak érdekében, hogy máris minél hangsúlyosabbá váljék a jelentés megképződésének temporális folyamata: a Mészöly-értést. Így, befejezettség, végső megformáltság, megbonthatatlan kristályszerkezet nélkül. A hermeneutikai tevékenység nem tarthat számot mozdulatlan-ságra, egy szerteágazóan gazdag és sokszínű értelmezésben nem mondhatja ki az utolsó szót, nem zárhat le egy vitát, hanem éppen ellenkezőleg, szemantikákat kell kidolgoznia, többes számban. A diskurzív tér, melyben az értelmezés argumentumai meggyőző erővel bírnak, fölfüggeszti a tárgy és a megismerő alany közti kartézianus distinkciót, s helyette elválaszthatatlanságukat állítja. Ennek megfelelően (lassacskán közeledvén jelzett tárgyunkhoz, az objektumszerűségétől megfosztott konkrét szöveghez) az utazás, mely a regény redukálhatatlan szüz-ségét alkotja, kiteljesíti funkcióját, ismeret- és lételméleti kategóriává válik. Az elbeszélés szintjén helyváltoztatást jelent, a látkép folyamatos átrendeződését, bizonytalan kimenetelű változékonyságot. Amennyiben a szöveg csupán a befogadásban létezik, az utazás mint allegória az interpretációra is döntő hatást gyakorol, oly módon irányítja azt, hogy strukturális vonását, az időbeli alakulást juttatja kifejezésre.

A regény én-elbeszélővel operál. A történetfoszlányok gyűjtőpontjában található személy és az elbeszélő személye (Libus) megegyezik. A regény narratívája tekintetében a szöveg homogenitását és értelmezhetőségét – eltekintve a mészölyi stilsztika bravúros teljesítményétől, a történettöredékek dialogikus kibontásának hangsúlyos szerepétől és a megjelenített tájak szikár-ságától – a jelzett identikusság biztosítja. A központi szereplő és az ő utazásának élményeit, néhol emlékeit megörökítő narrátor fedik egymást. Ennek

köszönhetően válik a szöveg ezernyi szertefutó, nagyobbára elvarratlan szálának ellenére is egyetlen összefüggő regénnyé. A konvergencia a szubjektum identifikációjának mentén képződik meg. A szövegegységek összetartozása nem a priori adott, hanem csakis abban az olvasási módban válik nyilvánvalóvá, jelenik meg, amely reflektál a struktúra összetartó erejét adó kettős azonosságra, vagy legalábbis impliciten elfogadja azt mint a történet követhetőségének lehetőségfeltételét. Kettős azonosságról kell szót ejteni, s annak evidenciává válásáról, rámutatva a szöveg kibomlásának, az elbeszél utazásnak s a szubjektum identifikációjának időtermészetére. Ezen a ponton fonódik össze elválaszthatatlanul a regény mint az időben történő permanens helyváltoztatás narratívája és a szöveg olvasása, melynek során megjelennek és egységbe rendeződnek a történet fragmentumai. A posztformalista nyelvelméletek implikációja, mely szerint rendszerfüggetlen pozíció hiányában nem hozható létre a referencialitásról szóló, a tárgynyelvet egyensúlyi állapotában megragadó, kimerevített és semleges metanyelv, a Mészöly-regény esetében viszonylag könnyen detektálható. A szöveg vándorlásról, céltalan bolyongásról szól. Ebben a művében Mészöly – a Saulus és a Film között – egyfajta tényirodalommal kacérkodik, egyetlen embert beszélget, aki minden cél vagy irány nélkül mondja a történeteit egymás után laza, szabad áradású beszéddel, a narrátor beszámol, a szerző a dokumentálásra összpontosít, mintha magnóra venne fel mindent (Károlyi. internet). A magnószalag azonban csak a lejátszásban, az odafigyelésben hoz létre jelentéseket, amint a szöveg is csupán egyetlen létmódjában, a befogadásban értelmezhető. Az olvasás pedig vándorlás, szövegegységek, panelek közötti céltalan bolyongás, melynek egyes stációit legfeljebb a meglelt, s ily módon érzékelhetetlenné tett, továbbutaló nyomok kötik össze. Amennyiben utazásról, céltalan bolyongásról szól a Pontos történetek, útközben című Mészöly-szöveg, annyiban autentikus olvasata is csak oly módon hozható létre, ha követi a szöveg fragmentális struktúráját, s a finalitásról önként lemondó beszédfolyamként, diskurzív bolyongásként határozza meg magát. A multiszekvenciális értelmezés, amelynek fontosságára a regény Dürertől származó mottója (Olyan vonalakra van szükségünk, melyeket nem húzhatunk meg határozott szabály szerint, csak ponttól pontig [Mészöly 1970: 7]) is felhívja a figyelmet, kidolgozott argumentáció segítségével igyekszik szabad folyást engedni a szöveg disszeminatív erőinek. Az interpretáció olyképpen tehet eleget az idézett jelmondat támasztotta követelményeknek, ha lemond a jelentés elérhetetlennek bizonyult monolitikusságáról, s közben különböző erővonalak mentén képződik meg; ha oly módon hagyja magát sodródni, miképpen a vonat is szüntelenül újabbnál újabb (akár ismeretlen, akár gyermekkorában már otthonosan belakott) helyekre szállítja a történet központi szereplőjét és egyben elbeszélőjét, Libust.

Narrátor, szereplő és olvasó között jelentkező okkultáció kontextusában értelmezhető Thomka Beáta meglátása, aki szerint a mészölyi narratíva konsti-

tutív töredezettsége hozzájárul az olvasó önmegértéséhez. A szövegszervező elvként jelentkező diszkontinuitás ugyanis az olvasó univerzális időtapasztalatát mozgósítja kongruenciájuknak köszönhetően. A folyamatossággal szembeállított megszakítottság az elbeszélő időtudatával, időkonceptiójával függ össze. A szukcesszív láncolatokat megszakító, más terek és más idők eseményei a különböző idősorok meglétét feltételezik, melynek egyidejűvé tétele megszünteti az előtér/háttér, jelen/múlt függetlenítését egymástól [...]. Az elbeszélésbeli egyidejűsítés közvetlenebbül támaszkodik a folyamatban részt vevő három szubjektum, az elbeszélő, a szereplő és a befogadó összehangolt tudatműködésére. Az utóbbiban olyan mechanizmusokat indít el, amelyekben saját időtapasztalatának alakzataira ismer. A temporalitás problémája fokozatosan áthelyeződik a befogadásnak mint időbeli folyamatnak a kérdéseiről a befogadóban elraktározódó időtapasztalatok felidézésének síkjára. Az elbeszélés szakadozottsága, az elbeszélői tudat fragmentaritása saját tudattartalmaink kiismerhetetlenül csapongó, társító, emlékező, felejtő, újraidéző mozgását szólítja meg (Thomka 1995 [2]: 19).

Az időtapasztalat a Pontos történetek, útközben esetében kiemelkedő fontossággal bír, aminek magyarázata nem csupán abban rejlik, hogy az utazás szükségszerűen az időben történik, s mindig egy bizonyos időintervallumot vesz igénybe. Sokkalta titokzatosabb és összetettebb jelenségről van szó. A temporalitás alkotja ugyanis a regény központi problémáját. E köré rendeződik a narrátor, a szereplő és az olvasó fentiekben kifejtett kongruenciája, s mindennek a lehetőségfeltételül szolgáló önazonos szubjektum koncepciója, melynek mibenléte feltételezi, hogy „még mielőtt a tudat jeleit az idő-térben és a világban kibocsátaná, képes lenne felfogni önmagát jelenlétében, hiszen ahogy a szubjektum kategóriáját sem lehet és nem is lehetett sosem a jelenre – mint hüpokeinienon vagy mint ouszia stb. – történő utalás nélkül elgondolni, ugyanúgy a tudatként felfogott szubjektum sem (tud) másként előbukkanni, csak mint önmagában való jelen (Derrida 1999: 243). Vallatóra kell tehát fogni az idő regénybeli koncepcióját, jelenjen az meg explicite mint a szöveg szemantikai horizontjának hangsúlyos eleme, vagy pedig implicite mint a diszkontinuos történetmondás inherens velejárója, illetve mint a szöveg strukturális vonása. A kérdés ugyanis interpretáció- és szubjektumelméleti következményekkel jár. Érintheti az utazás tematikáját feldolgozó regény értelmezésének diskurzív státusát annak függvényében, hogy tarthatónak bizonyul-e a narrátor-szereplő-olvasó áttetsző triumvirátusa, vagy pedig viszonyukban lényegbeli különbség, diszkrepancia jelentkezik.

Az idő szóban forgó relevanciáját leghangsúlyosabban a regény szerkezete támasztja alá. A szöveg szinte mértani pontossággal meghatározott felezővonalánál található epizód explicit módon foglalkozik az idő természetével. A

kifejtettség s annak központi előfordulási helye, továbbá az idő kapcsán előforduló metaforizáció mind-mind a kérdés fontosságát tanúsítja. Az erdélyi Vízaknán, szülőhelyén, ahova vonattal utazik Budapestről Libus rokonlátogatásra, a pap megmutatja neki a templomot, s a toronyban található csodálatos óraszerkezetet, valamint az idő múlását auditíve érzékeltető, mesészerű harangot. A templomot csak ketten tekintik meg, Libus és a pap. Fira, a nő sógorasszonya azonban, aki már az első pillanatban szeretetteljesen fogadja a távolból érkező, valójában egy rövid időre hazatérő vendéget (Két keze összekulcsolódik a hátamon, mint aki előre tudja, hogy szeretni fog [Mészöly 1970: 100]), s aki ott-tartózkodása ideje alatt szinte mindenhová elkíséri, nem tart velük. Hiába hívja Libus, Fira elpirul (Mészöly 1970: 154), nem kíséri el. Mintha a templom, mely lakhelyének közvetlen közelében áll, s melynek harangja rendszeresen figyelmezteti az idő múlására, számára tabu, tiltott jelentés volna, amit nem szabad megközelíteni, meglátogatni, s aminek létezéséről legfeljebb auditív jelei útján szerezhet tudomást. A templomot, az idő és a transzcendencia szentélyét tehát végül is ketten keresik fel. A tiszteletes azonban mint Isten szolgálója, aki nap mint nap szembesül a csodával, nem számít a templom tulajdonképpeni látogatójának. Egyedül Libus az, aki az ünnep és a kaland megismételhetetlenül egyedi kontextusában (régén voltam ebben a templomban [Mészöly 1970: 154], vagyis már el is feledkeztem róla, nem emlékszem rá) találkozhat a testet öltött ismeretlennel, a titokkal. A misztérium megközelítése a fokozás retorikai alakzatát követi. A graduáció a tér horizontális és vertikális dimenzióját egyaránt magában foglalja. A templom körül törökkori kőfal, kis árokkal. Bent enyhén emelkedő, füves kert, díszcserje, madáritatónak kitett piros lábas. Hatalmas hársfa. Törzsén fehér nyíl mutat balra (Mészöly 1970: 154). Az épület környékének leírását követően lépik át a bejáratot. Keskeny ajtón lépünk be a templomba, először egy folyosószerű előtérbe (Mészöly 1970: 156). Nyilvánvalóvá válik, hogy Libus súlyos és kimondhatatlan, csak metaforák által érzékeltethető titkok ismerőjévé lesz. A bejárat fölött halványkék kő dombormű, nehezen lehet kivenni, hogy mit ábrázol. Valószínűleg állatokat, bibliai vonatkozásban. De úgy, ahogy van, magyarázat és megfejtés nélkül is nagyon szép (Mészöly 1970: 156–157). A tiszteletes ismertetni kezdi a dombormű jelentőségét, miszerint Nemrég került elő a vakolat alól. Először voltak vélemények, hogy a durva testrészek is látszanak, de itt az előtérben ez nem lehet szempont. Ez is a történelemhez tartozik (Mészöly 1970: 157). A hagyomány többértelműsége s a történelem heterogenitása vulgáris jelentés képében mutatkozik meg a templomban, s a mozdulatlanság, az időtlen igazság ellenében fejt ki hatását. Nem lehet inszinuálni egy akut jelentést pusztán annak mindennapi vagy akár alantas jellege miatt. A kibomlott szemantikumot nem lehet semmissé tenni, nyomtalanul eltüntetni, még akkor sem, ha esetleg döntő módon befolyásolja egy diskurzus sorsát, hiszen megjelenésének pil-

lanatától fogva kitörölhetetlenül a történelemhez tartozik. Rám néz, hogy helyeslem-e; bólintok, hogy igen (Mészöly 1970: 157).

Libus fokozatosan és egyre öntudatosabb módon közelít a kimondhatatlan titkok megjelenési formáihoz, s figyel fel a szentség deszakralizációjának folyamatára. Szemébe tűnik az isteni jelenlét végzetes felbomlása, egy olyan prezenciáé, melynek tündöklő tisztasága sohasem volt jelen idejű és tényleges, hanem mindig egy olyan múlt másféleségével való kapcsolatot fejez(ett) ki, amely sohasem létezett (Derrida 1991: 109). Egyedül sétálok le az Úrasztalához. A padok súlyosak, kidörgöltek. Az Úrasztalán századeleji, giccses ebédlőterítő, alatta hamis perzsa (Mészöly 1970: 157–158). Az isteni s ebből kifolyólag kötelező érvényű, tehát revideálhatatlan igazság földi megfogalmazásának kijelölt helyét, a szószéket is igyekszik megközelíteni Libus, a tiszteletes azonban ezt a törekvését már nem tudja helyesléssel fogadni. Magas hátú, rövid pad áll szélről, odasétálok. Nem jön utánam, csak éppen néz. Mondja, hogy kétszázötven éves, erdélyi virágos reneszánsz, román és szász beütéssel. A minták halványak már, de a festése, fafaragása gazdag és barbár. A szószék is kézi faragás. Fent a szokásos pelikán tépi a mellét a kicsinyeinek. Felmegetek? fordulok vissza. De csak félig megyek fel; mintha mégse venné jó néven (Mészöly 1970: 158–159).

A templomtoronyban lévő s a mészölyi delinearizált időt megtestesítő óraszerkezet, valamint az idő multiszekvenciális tapasztalatát jelző mitikus harang megközelítése a graduáció első szakaszában a tér vízszintes kiterjedését veszi igénybe, miközben szakrális és/vagy történelmi jelentéssel bíró tárgyak, helyek válnak láthatóvá: a románkori dombormű, néhány freskótöredék, az Úrasztala, a szószék, egy régebben használatos apszis etc. A fokozás második szakasza a tér függőleges kiterjedése mentén zajlik le. Ezt megelőzően azonban – mintegy a horizontális/vertikális dimenziót tagolandó – az órára vonatkozó hangsúlyos kitételek hangzanak el. Amikor Libus és a tiszteletes belép a templom egy oldal-rekeszébe, a következő rész olvasható a szövegben: Itt most éppen fölöttünk van az óra mondja halkán. Erről is megvannak a följegyzéseink. Milyen följegyzések? A régiek följegyzései. Meghagyták, hogy a mennyezetet gerendákkal erősítsük meg. Ha leszakad az óra, átüti a boltíveket. Egyszer már megtörtént, kétszáz éve. Földrengés? kérdezem. Először mindenki erre gondol mosolyog újra. De földrengés nem akkor volt, csak öt hónappal később. És az nem rongálta meg a templomot. Különös... Nem olyan különös mondja kis iróniával (Mészöly 1970: 159).

Az időt bizonytalan egyensúlyi állapot jellemzi; ingatag, miként a mennyezet is, mely bármikor beomolhat az óraszerkezet roppant súlya alatt. Mitikus elképzelése ez a jelenbe vettett lét csupasz bizonytalanságának, ennek ellenére azonban a struktúra jelzett fölbomlása bármikor tapasztalati tényként állhat elő, hiszen egyszer – a múlt ködös távolában, kétszáz éve – már megtörtént, s

ily módon meg is ismétlődhet. Szükséges a veszély tudatosítása, hiszen csak így előzhető meg az épületnek, az idő hajlékának tragikus beomlása. A veszély minduntalan fenyegető közelségbe kerülhet, de legalább bekövetkeztének végzetessége megakadályozható vagy legalábbis késleltethető.

A múlt-jelen-jövő hármasságának a mézőlyi írásművészetre jellemző multiszekvenciális tapasztalata egyrészt megbontja a narratíva lineáris időkezelését. Ennek megfelelően a kauzalitás többé nem hivatkozhat a temporális és logikai primátussal rendelkező alapvető ok intézményére, hiszen a történelem és a hagyomány – a szeméremtesteket ábrázoló templomi dombormű, valamint a templom eklektikus stílusának tanulsága szerint – eredendően többértelmű és heterogén. Másrészt azonban az olvashatóság érdekében szükséges a történet idejének átláthatatlan, de legalább romjaiban létező szerkezete, mely lehetővé teszi a jelentések megképződését. Így alakul ki a fragmentális narratíva, mely legalább annyira konstruktív és perspektivikus, mint amennyire bomlasztó erejű és destruktív a klasszikus történetmondás szempontjából. Az eredmény egyfelől a narratív egymásutániságot felváltó előbb/később, régen/még régebben/most közötti ingamozgás. Másfelől a történetbeli nem egyidejűségek egyidejűsítése az elbeszélésben a megszakítotttsággal kívánja érzékeltetni a különböző idősorok szüntelen meglétét a tudatban, azok egymásba játszását, egymásrautaltságát emlékezésben és imaginációban egyaránt. S még valamit, hogy a jelen nem közvetlenül adott tudatunkban, a jelen éppen annyira megragadhatatlan, mint a pont (Borges). Vagy Szent Ágoston szavával, teljes egészében jelen lévő idő nincsen (Thomka 1995 [2]: 19–20).

A teljes mértékben jelen lévő idő hiánya, a prezencia mátrix struktúrája az a felfoghatatlan titok, amelyet a tiszteletes Libus elébe tár. Kiderül, hogy a jelen és a jelenlét csupán nyom. Nyom, mely nem kevésbé vonatkozik arra, amit a múltnak hívunk, és a nem önmagával való kapcsolatban – ami tényleg nem önmaga, azaz mégcsak nem is múlt, vagy módosult jelenként értelmezett jövő – létrehozza azt, amit jelennek hívunk (Derrida 1999: 250).

Az érzékeltetett misztériumot jelző óraszerkezet és harang a toronyban található, a magasban, elválasztva a profán világ szintjétől. Megközelítése fizikai és intellektuális tekintetben egyaránt körülményes és fáradságos. Emiatt szükséges a fokozatos és a tiszteletes részéről magyarázó kitételekkel meg-megszakított út, vándorlás – a templomban. Nem volna ildomos azonnal szembesülni a sarkaiból kifordult idővel. Az eseményre fel kell készülni a strukturált időre építő graduáció késleltetett hatásmechanizmusa alapján. Majd pedig fel kell emelkedni a titok szintjére, hogy az, ha nem is érthető, de a metaforizáció által legalább érzékelhető legyen. A szintkülönbségek kiegyenlítése a szövegben a valós térben történik, a szenzualitás szempontjából relevánsnak bizonyuló metaforizáció pedig az óra, a harang, illetve a hozzájuk kapcsolódó mesés történetmítosz alapján valósul meg. A lépcsőnek mint metaforának a segítségével

zajlik a nivellálás. Súlyos, megvasalt ajtót nyit ki (a tiszteletes), ő megy előre. Alacsony, alagútszerű folyosón indulunk el. Mintha ez volna a torony lépcsőháza; de azért egészen más. Kőpadló, a falak, a mennyezet is kőből van. És egyre emelkedik. Először csak nagy távolságra vannak egymástól a lépcsők, majd mind sűrűbben. Minden lépcsőfok egy hatalmas kőhasáb. Annyira sötét van, hogy a falat érintgetve kell egyensúlyoznom. A folyosó végül meredek csigalépcsőbe torkollik. Szédülni kezdek (Mészöly 1970: 160).

A sarkaiból kifordult idő titkát metaforikusan megjelenítő, alább következő szövegrész a regény felezővonalánál található. Mintegy középpontot képez, mely a narratívát – diszkontinuitásának ellenére is – irányítja. Ennek értelmében az idő struktúrájának vázolt kinetikus potenciálja alkotja a szöveg valószínűségi vonalát, mely lehetővé teszi, hogy a történet szereplőjének vég nélküli vándorlása témaként jelenjen meg. Az idő tehát az az alap nélküli alap, melyre a történet épül, miközben az utazás motívumrendszere kibomlik, s az elbeszélés megszabadul az egyenesvonalúság rendező elvétől. Az óraszerkezet alatt nincs padló, csak gerendák, keresztbefektetett deszkák, közöttük nagy rések. Azokon nézünk le. Megszédülök a mélységtől. Mint egy kőakna, az aljában gerendalabirintus. Ha lezuhan, arra esik rá a kőnehezék (Mészöly 1970: 164). Az óraszerkezet az ismeretlen mélység fölött függ, melynek stabilitását gerendák s keresztbe fektetett deszkák biztosítják, s így az egyensúlyi állapot inkább időleges, átmeneti, mintsem végérvényes. Az óraszerkezet alatti építészeti konstrukció a feneketlen mélységet teszi láthatatlanná, azt domesztikálja. Az óra rögzítettségének, az idő stabil struktúrájának s a szubjektum megalapozott szerkezetének látszatához járul hozzá a harang eredetmítosza. Na és, a harang? mondja (a tiszteletes). »Hol öntenek ma? A miénket Brassóból kellett idehozni keréken. Közben ötször váltották a lovakat, egy megdöglött útközben. Ma is pontosan tudjuk, hol földelték el, megjelölték a helyet (Mészöly 1970: 164). A harang elbeszélte eredete azt a látszatot kelti, mintha a fáradságos és bizonytalanságokkal terhes múlt lezárult volna. Úgy tűnik, mintha a ködösségtől megszabadított, átlátható jelenben a súlyos harang immár az idő múlásának megbízható jelölője volna. Áldozatot kellett hozni az idő s a lét szerkezetének állandóságáért. Az óraszerkezet s a harang immár a stabilitást érzékelteti. A nyiszorgás újra készülődik, az egész szerkezet megfeszül. Csendben hallgatjuk, lehalkul. Most nem volt kattanás (Mészöly 1970: 164). Azonban – mint kiderül – a rend fenntartása továbbra is rendíthetetlen törekvést, meg-megújuló fáradságos munkát igényel. Az elrendezettség, a megformáltság nem a világ megváltoztathatatlan adottsága, elidegeníthetetlen jellemzője, sokkal inkább vágyott és megalkotott álarc, amivel újra és újra el kell takarni, láthatatlanná kell tenni a kiismerhetetlen illékonyt, az ontikus-ontológikus differenciát. Hiszen amit összeomlás, tragikus vész

fenyeget, nem szolgálhat bizonyosságként. Csupán átmeneti rend uralkodhat a világban, melyet időszakonként újra kell értelmezni, hogy megszabaduljon vészterhes labilitásától, s elhalassza összeomlásának végzetes pillanatát. Ebbe az elméleti kontextusba ágyazódik a tiszteletes alábbi megjegyzése: Elképzelteti, mit jelent télbe-nyárba feljönni ide (a toronyba), beigazítani, felhúzni az órát. « [...] »Törekülni ismeri? Nem... nem hiszem. Ő a harangozónk... de ő is meddig bírja? Hetvenkét éves. A fiatalok nem szívesen jönnek. Hajnalban fölkelni? Vagy a hosszú harangozásokra temetéskor? Legyint (Mészöly 1970: 164). A harangozó halála utáni, érzékeltetett jövő tragikusnak bizonyulhat. Hiszen amennyiben már nem lesz senki, aki az óra felhúzásáról s a harangozásról gondoskodik, mi lesz az idővel? Ki fogja újra és újra biztosítani az állandóságot, főleg akkor, ha csak átmeneti állandóság, temporálisan változó rend jöhet számításba?

Libus a vonatként megjelenített időben utazik. Önazonossága nem stabil entitás, sokkal inkább temporálisan megképződő és ily módon vég nélkül változó self-konstrukció. A szubjektumnak mint időről időre felnyíló, lezárhatatlan struktúrának a koncepcióját a vonat-metaphora szöveggörnyezete támasztja alá. A vasúthálózat, az érkező és tovarobogó vonatok, miközben távoli pontokat kötnek össze, s állandó ingázással, körkörös útvonalukkal szertefoszlattják az ismeretlenség ködét, az utasokat, s így Libust is újra és újra szétszórják a térben. A vasút életében mindig a távol lévő utas a lényeges, akit el kell szállítani valahova. Az utas pedig – legalábbis a vonat haladása által érzékeltetett idő horizontján belül – a vasút rendkívüli bonyolult hálózatában létezik, egy dinamikus szerkezetben képződik meg. Létrejön, megjelenik, kialakul, konstituálódik, megformálódik stb. – nem lehet elégszer hangsúlyozni a szubjektum időtermészetét, ami a jelen szöveg esetében elválaszthatatlanul összefonódik a vonat metaforájával. Nem arról van tehát szó, hogy Libus belép az időbe, vagyis utazni kezd, hiszen már kezdettől fogva úton van. KOLOZSVÁRRÁ utazom haza látogatóba, halottak napjára (Mészöly 1970: 9) – így hangzik a regény első mondata. A szöveg az utazást, a térbeli helyváltoztatást mint konstitutív motívumot kezeli, mely végigkíséri a történetek fragmentális struktúráját, s ily módon a jelentés temporális koncepciója bontakozik ki. A központi szereplővel a regény első és utolsó jelenetében egyaránt száguld a vonat.

Libust különböző vonatok szállítják egyik helyről a másikra, Budapestről Kolozsvárra, majd Vízaknára, Pécsre, s miközben – ha nem is számolják föl, de mindenképpen – csökkentik a térbeli elválasztottság szerepét, a jeleket, s ily módon a jelekből építkező (vagy koncepciótól függően akár: jelek által használt) szubjektumot szétszórják a térben. A tér azonban immár a vasútvonalak szertefutó hálózatában, a vég nélküli utazásban jelenik meg. Nem létezik tér és szubjektum, tehát narrátor, szereplő és olvasó sincs az időben zajló utazás rendszerén kívül.

Libus a lét bizonytalanságával szembesül. Át kell adnia magát a vég nélküli utazásnak, mely azonban több szempontból is kiszámíthatatlan és egyben

kalandokkal terhes. Egyrészt felfüggeszti a célirányosságot, s önkörébe záruló vándorlásként, ingázásként jelentkezik, másrészt pedig az utazást koordináló háttérapparátus, melynek a vonatok indulásának s megérkezésének tekintetében biztos információkkal kellene szolgálnia, többértelmű üzeneteket kommunikál, felhívja a figyelmet a rendszer szabályainak kijátszhatóságára, lokális érvényességi körére, valamint több alkalommal is illetéktelennek bizonyul. Az információs iroda ablaka mögött egyenruhás nő ül, nylonzacskóból uzsonnázik. Golyóstollai mellett összegyűrt selyempapír, rúzsos, ki lehet venni rajta a száj felső ívét. A legközelebbi gyorsvonat után érdeklődöm. Előbb megnyomkodja száját a selyempapírral. Gyorsvonatra helyjegy nélkül nem lehet felszállni, de megpróbálhatod. Legfeljebb állsz a folyosón, nem fognak megbüntetni. Lábom állni szabad (Mészöly 1970: 82). A továbbiakban viszonylagossá válik az időtartam. Akkor hát szabad felszállni? Siess, mindjárt indul mondja, és elrendezi a golyóstollakat (Mészöly 1970: 83). Erre Libus természetesen sietni kezd, nehogy lekésse a vonatot. Gyorsan beálllok az egyik pénztárhoz, előttem hosszú sor. Nincs időm kivárni (Mészöly 1970: 83). Végül is sikerül a legrövidebb időn belül megváltania a jegyet, viszont nyilvánvalóvá válik, hogy a vasút alkalmazottainak időtapasztalata nem korrespondál a központi szereplőével. A fiatalember nyújtja a jegyet. Tessék, lehet nálam is fizetni. Muļumesc! Muļumesc! (Köszönöm! Köszönöm!) fizetek kapkodva, és szaladva megyek fel a lépcsőkön. Az eligazító megállít: Hová, te? Megrázza a fejét. Most nem megy gyorsvonat. Leteszem az egyik koffert. Azt mondták, most mindjárt indul. Persze hogy mindjárt. Két óra múlva. De két óra múlva, az nem mindjárt! Most néz rám először figyelmesebben. Dehogynem. És ha egy napot kellene várni? Hábörű is volt már. Ül csak nyugodtan és várj (Mészöly 1970: 84).

A szubjektum mint mozdulatlan és eredendő alap nélküli, temporálisan változó és vég nélkül felnyíló konstrukció védtelenségéből kifolyólag veszélyeztetettnek érzi magát. Ehhez a tényhez kapcsolódik Libus gyöngéd nőiessége. Ily módon az önazonos és értelemkonstrukcióit maradéktalanul uralni képes szubjektum elképzelését többszörös kritika éri. A központi szereplőt a vasúthálózat a tér különböző irányvonalai mentén szórja szét, hasonlóan ahhoz, ahogyan a sztereografikus írás, illetve a linearitásától megfosztott, multiszekvenciális narratíva szövege a szintézis igénye nélkül szétírja, megszabadítja egységképzetétől Libust. Nem életrajzi adatok jelenítik meg, melyek – legalábbis a történet keretein belül – legitimációs erővel rendelkeznének, hanem a narratíva töredékei. Az asszony mindig vonattal utazik, és mindig egyedül. Sokat nem tudunk meg róla, ő inkább csak rögzíti a történeteket, figyel és továbbít. Személye annyiban fontos, hogy mindig kitartóan néz, és pontosan, alaposan számol be (Károlyi. internet). Miként a regény szövege (amit semmiképpen sem tekinthetünk egy egységes

és megbonthatatlan cselekmény elbeszélésének) nagyszámú töredékből áll össze, a szubjektum is fragmentális szerkezetű, s csakis a narratíva töredékeiből jön létre. A szöveg térbeli egysége ellenében ható töredékesség és a textuálisan szerveződő szubjektum vázolt koncepciójával korrespondeál Roland Barthes alábbi kérdésfelvetése: Miért építsük fel beszédünket továbbra is évezredek kánonok szerint, amelyek az ókori retorikából származnak? Miért biztosítsunk kiváltságot valamely mű egységének? Miért ne tulajdonítsunk új és sajátosan forradalmi értéket a töredékes, szétszórt és bizonyos értelemben széttört kijelentéseknek? Miért ne válhatnék új értéké az emberi szubjektumnak, az írás munkájának többes száma? [...] Az egység, a fejlődés, az érlelődés fogalmi némiképp illuzórikusak; csak a makacsul kísértő rögeszmék tartanak ki, és alkotnak összefüggő egészet (Barthes é. n.: 7). Mészöly Miklós prózapoétikája, hangsúlyos szövegszervező elve a struktúra egységét minduntalan megbontja, miközben a narratívát számtalan ösvényből alakítja ki, hogy azt mint ismeretlen tájat különböző irányokból lehessen megközelíteni és sokféle haladási irányt követve bejárni. A história a históriákban ragadható meg, ennek terepét azonban az önmagukba visszatérő ívek határozzák meg, mintha sem mozgás, sem cél nem lenne. Ebben az elbeszélői szemléletben igen erős a korábban már minden megtörtént egyszer feltételezése, illetve hogy nem velem történt meg. A dolgok csak ismétlődnek tehát, egy másik időben, korábban már előfordultak, inkább újrakezdődnek tehát. E gondolkodásmód mélyén felsejlik valami az archaikus-mitikus örök visszatérés eszméjéből, illetve a görögség ciklikus időkategóriájából (Thomka 1995 [2]: 20).

A szubjektumot egy időben alkotja saját maga és valaki más is. Egy-egy kimerevített pillanatban semlegesítődik, redukálódik a struktúra strukturalitása, a struktúra középponthoz (jut), és a jelenlét bizonyos pontjához, egyfajta szilárd kezdőponthoz (válík) viszonyíthatóvá (Derrida. internet), s ilyenkor nyugalmi állapot következik. Ez alatt korlátozódik a rendszer játéka, s úgy tűnik, a prezencia vakító fényében az identitás meglelhető, jelei összegyűjthetők. A differencia működésmódja azonban, mely a szemiózis folyamatának lehetőségfeltételül szolgál, a nyom redukálhatatlan mozgása következtében egyazon időben hozza létre és függeszti fel a teljes (m)értékű, hiánytalan itt-létet. Libus önazonosságában eltüntethetetlen nyílás, diszkrepancia jelentkezik, aminek hatására monolitszerűségének eszméje megvalósíthatatlannak bizonyul. Személye olybá tűnik, mint ő maga, tőle mégis különbözik. Telítve vagyok az egyezésekkel; ugyanakkor semmi sem egyezik elég jól (Mészöly 1970: 171). Önidentikussága olyan annyira omladékony, mint Vizaknán a krátterszerű mélyedések (Mészöly 1970: 177) és a beomlott tárnák (Mészöly 1970: 178) alkotta talaj. A drót alatt ösvény vezet le, valahogy átbújok, lejjebb ereszkedem. Ez a

kráter a legtölcésrszerűbb. Hatalmas kösziklák állnak ki az oldalából, omlásra készen. Többször megcsúszom én is, a zaj mindannyiszor tompán visszhangzik, közben visszanezek, ez ad valami biztonságot (Mészöly 1970: 178–179).

A szubjektum pluralitása és a jelentés szóródása nemcsak prózapoétikai eljárásként, a narratíva (vagy most már talán helyesebb volna ezt is többes számban használni: a narratívák) fragmentális szerkezeteként, hanem expliciten is jelentkezik. Alapállásom nem keresztyéni, hanem görög, nem az Egy, hanem a Sok – idézi Mészöly Miklós kijelentését Thomka Beáta (Thomka 1995 [2]: 20).

Libusnak nincs életrajza, egzakt módszerekkel megragadható önazonossága, nem stabil entitás, hiszen a textuálisan szerveződő s a narratíva differenciális értékekkel bíró fragmentumaiban megképződő szubjektum inkább többes számú. A történet delinearizált és multiszekvenciális karakterisztikája megakadályozza, hogy Libus identitásának meghatározó jegyei egységbe rendeződjenek, s függetlenítsék magukat a temporalitás szédületétől és az utazás eseményszerűségétől. A szubjektum konstitutív vonásai széttartó szerkezetet működtetnek, melynek mélyén a diffúzió hatásmechanizmusa ellehetetleníti a koherens és stabil self-konstrukció kialakulását. Személyének egyetlen inherens tulajdonsága ragadható meg, nevezetesen az, hogy szüntelenül utazik, tehát időben létezik, avagy figyelembe véve a szöveg döntően metaforikus működés módját: a vonat képében megjelenített időben utazik, maga mögött hagyva a megnyugvást biztosító egységet, önazonosságának illuzórikus fényét. Ez az alap nélküli alap éjszakája, melyben még az emlékek is megtévesztőek: PÁR napja kaptam meg Kolozsvárról a füzetet; valamelyik temetés után került elő. [...] A füzetben egymást váltogatják a kék és a zöld tintás bejegyzések. A zöld kevésbé fakult meg. Évekig azt hittem, Gábornak hívják ezt a nagybátyámat; most, a naplójából tudom meg, hogy Ernő (Mészöly 1970: 189).

A disszemináció folyamatában finom, ám sorsdöntő elcsúszások tapasztalhatók a jelölők között. A disszemináció a szimbolikus rend struktúráján ütött résben olyan teret nyit meg, amelyben szövegek végtelen halmaza íródik egymásba folyamatosan, létrehozva azt az intertextust, mely nem képes meta-textussá válni, kontextusként rögződni, hanem a szövegek egymás felületein hagyott (le)nyom(at)ainak, egymásban és egymásból való (meg) fogadásának és elvetelésének mozgását írja le. Az egymásba(n) íródó szövegek e szövegesülő íródása egy dinamikus és folytonosan változó folyamat, végső jelentés és jelenlét nélküli burjánzás, a szövegsűrűsödés erotikája (Odorics. internet). Lényeges diszkrépancia jön létre a nyelv rendszerében, kiszámíthatatlanul vándorol, s minden egyes lokalizálására tett kísérlet következtében áthelyeződik. Megfejtethetlen titok íródik a szavak és fogalmak megkülönböztetés-láncolatába, mely minduntalan

kicsúszik a denotáció szorításából. A jelentés szóródása s a szubjektum többes száma egyet jelent a regény központi szereplője, az elbeszélő és végső soron az olvasó tudatműködése közti megfelelés folyamatos kritikájával. Amennyiben a self-konstrukció időtermészetű, s a nyom redukálhatatlan mozgását követi, a kibontakozó, végtelenül gazdag szemantikai horizontban Libus és a narrátor sohasem feleltethető meg teljes mértékben egymásnak. Kongruenciájuk csupán egyetlen értelmezés aktualizációja a többi rovására. Én-elbeszélő, szereplő és olvasó tudatműködésének azonossága, univerzális jellege vagy legalábbis társíthatósága tenné lehetővé, hogy az egyenesvonalúságtól megfosztott történet öneszmélésre, saját asszociatív időtapasztalatának felismerésére sarkallja az olvasót. Az időtapasztalat labilitása viszont azt a veszélyt rejti magában, hogy a rendszerfüggetlen metanyelv helyett a léteremtő diskurzusra alapozó értelmezést, miközben a regényben elbeszélte vég nélküli utazásra mint az interpretációval szemben támasztott követelményre tekint, kitörölhetetlen vágás keresztesse, s egy újabb időtapasztalat jelentse be jogait, mely több lesz, mint áttekinthetően, leírhatóan strukturált temporalitás, s mely olyan időbeli vonalakat tesz láthatóvá, melyeket nem húzhatunk meg határozott szabály szerint, csak ponttól pontig (Mészöly 1970: 7).

IRODALOMJEGYZÉK

- Barthes, Roland é. n. A magyar olvasóhoz. In: Roland Barthes é. n. *Válogatott írások*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 5–7.
- Derrida, Jacques. A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában. whistler.uw.hu/meri/textar/derridastrukturaajeljatek.doc
- Derrida, Jacques 1991. *Grammatológia*. Budapest–Párizs: Életünk–Magyar Műhely.
- Derrida, Jacques 1999. Az el-különböződés. In: Dobos István szerk. 1999. *Bevezetés az irodalomelméletbe*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Károlyi Csaba. Követési távolság. Egy asszony beszél. <http://es.fullnet.hu/0144/kritika/htm>
- Mészöly Miklós 1970. *Pontos történetek, útközben*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Odorics Ferenc: A disszemináció ábrándja. <http://www.c3.hu/~gond/tartalom/18-19/fraodorics.html>
- Thomka Beáta 1995 [1]. Az idő megalkotása, a helyek működése. *Jelenkor*, 1995/12: 1110–1114.
- Thomka Beáta 1995 [2]. *Mészöly Miklós*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Mikloš Meselj: Tačni događaji, na putu

OTTÓ BEKE

U romanu Mikloša Meselja Tačni događaji, na putu (Pontos történetek, útközben) pripovedač i glavni lik se poklapaju. Zbog fragmentacije u postupku naracije, toposa putovanja i nezaštićenosti od protoka vremena, ta identičnost postaje

problematična. U beskrajnom menjanju prostora subjekat nije stabilan akter, nego se stvara u odlomcima priče. Konceptija vremena postaje nelinearna, a sećanje i tema putovanja jačaju taj proces. Nasuprot kontinuitetu, fragmentisanost strukture stimuliše čitaoca na samospoznaju. Uz sve to tekst romana naglašava samorefleksivnu dimenziju, i odražava temporalni proces stvaranja sebe.

Miklós Mészöly: Accurate Accounts along the Way

OTTÓ BEKE

In Miklós Mészöly's novel *Accurate Accounts along the Way*, the narrator and main character overlap and this identification becomes problematic due to the fragmented narrative, the travel topos and exposure to the passage of time. Amid the endless changes of space, rather than being a stable protagonist, the subject is created in the fragments of the story. The concept of time becomes non-linear, while the memory and the subject of travel intensify this process. As opposed to continuity, the fragmented character of the structure stimulates the reader to self-contemplation. Moreover, the text of the novel highlights the self-reflexive dimension, reflecting the temporal process of creating oneself.